

хлопчиків. Можливо тому, що дівчата більш емоційні, вразливі, дратівливі, неспокійні, нетерпимі, невпевнені в собі, ніж хлопчики. Отже, результати дослідження доводять, що ситуація змагальній гри виявилася ефективним засобом актуалізації мотиваційних тенденцій у дошкільнят. Адже в процесі гри агресивність дітей старшого дошкільного віку збільшується, тому що вони прагнуть отримати бажаний результат, бути головними, захиститися і помститися, бажання ущемити гідність іншого з метою підкреслення своєї переваги.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у розробці рекомендацій та методів корекції, щодо виникнення проявів агресивності у дітей старшого дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Короткий психологічний словник: [уклад. Л. А. Карпенко, А. В. Петровський, М. Р. Ярошевський]. – Ростов-на-Дону: «ФЕНІКС», 1998. – 512 с.
2. Саранчук К. С. Причини, що викликають агресивні почуття і дії наших дітей / К. С. Саранчук. - Режим доступу: <http://dnz37.klasna.com/uk/article/shcho-u-nashikh-ditei-mozhe-viklikati-agresivni-po.html>
3. Мойсеєнко Е. Дитяча агресивність та причини її виникнення / Е. Мойсеєнко, Н. Грищай // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг. – 2004 – Випуск 9. – с. 226 – 228.
4. Рогозинська О. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку / О. Рогозинська // Психолог. – Київ: Шкільний світ. – 2006 – № 19 – С. 15 – 19.
5. Романовська Д. Робота з батьками агресивних дітей / Д. Романовська, С. Собкова // Робота психолога з батьками. – Київ. – 2006. – с. 52 – 59.

УДК 159.9

Рудік К. А.

Прояви агресії в молодших школярів

Анотація. У статті надано теоретичний аналіз проблеми агресії у молодших школярів. Надані критерії, за якими можна виявити рівень прояву агресії. Представлені результати емпіричного дослідження, в якому використовувалося експертне оцінювання за особливостями прояву агресії у дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: агресія, агресивна поведінка, молодший шкільний вік, прояви агресії, експертне оцінювання.

Аннотация. В статье представлен теоретический анализ проблемы агрессии у младших школьников. Предоставлены критерии, по которым можно выявить уровень проявления агрессии. Представлены результаты эмпирического исследования, в котором использовалось экспертное оценивание по особенностям проявления агрессии у детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: агрессия, агрессивное поведение, младший школьный возраст, проявления агрессии, экспертная оценка.

Summary. The article presents a theoretical analysis of the younger students' aggression problem. There are criteria which identify the level of aggression. The results of empirical research are also available, where an expert assessment was used according to the specifics of aggression of primary school age children.

Keywords: aggression, aggressive behavior, primary school age, manifestation of aggression, expert assessment.

Постановка проблеми. У сучасних умовах особливого значення набуває проблема створення такої виховної системи, яка б забезпечувала формування особистості нового типу, особистості з високим рівнем духовності та культури, вмінням творчо мислити, гнучко реагувати на зміни в оточуючій дійсності й самим створювати їх. Але, напружена, нестійка соціальна, економічна, екологічна ситуація, що склалася зараз у суспільстві породжує підвищену тривожність, духовну спустошеність дітей, манливі у себе жорстокість і агресивність. У цих умовах стає актуальним аналіз проблеми агресивних проявів молодших школярів. Адже, саме молодший шкільний вік – це особливий період в житті дитини. Молодші школярі засвоюють різноманітні моделі поведінки, як прийнятні, так і неприйнятні соціально, в ході взаємодії з іншими дітьми. Проблемою агресії займаються багато науковців, таких як Бандура А., Басс А., Бурменська Г.В., Бендер Л., Берковиц Л., Головін С. Ю., Карабанва О. А., Лидерс А. Г., Фурманов І. А., та інші.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми агресії у молодших школярів та емпіричному дослідженні особливості прояву агресії у дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що ця проблема останнім часом викликає все більший інтерес дослідників і практиків, про що свідчить стрімкий ріст кількості досліджень та публікацій з питань агресії. У дослідженні проблеми можна виділити декілька точок зору. Л. Бендер, наприклад, трактує агресію як тенденцію до наближення об'єкту, або віддалення від нього, А. Басс визначає агресію як реакцію, в результаті якої інший організм отримує бойові стимули[5].

С. Ю. Головін визначає агресію як «індивідуальну, або колективну поведінку, дію, яка спрямована на знищення іншої людини чи групи. Служить формою відреагування фізичного і психічного дискомфорту, стресів, «фрустрацій»[4].

Л. Берковиц, вважає, що останнім часом намічається тенденція до дослідження феномена агресії, як складного явища, несформованого під впливом як біологічних, а й соціальних, і навіть психологічних чинників[1].

В психологічному словнику Зінченко приведено наступне визначення даного терміну : «Агресія – це мотивована деструктивна поведінка, яка протирічить нормам і правилам існування людей в суспільстві, яка наносить шкоду об'єктам нападу (живим, або неживим) така, яка приносить фізичний і моральний збиток людям, або викликає у них психологічний дискомфорт (негативні переживання, стан напруги, страху тощо)№» [3].

У психології та педагогіці накопичений значний досвід дослідження агресивної поведінки молодших школярів. Різні підходи в цій області розробляються як зарубіжними, так і українськими вченими, що пропонують особисті способи і методи корекції агресивної поведінки дітей 6-10 років (Г. В. Бурменська, О. А. Карабанова, А. Г. Лідерс та ін.)[5].

І.А.Фурманов зауважує, що в якийсь період багатьом дітям притаманна агресія. Вона обумовлена розчаруваннями, викликаними позбавленнями і обмеженнями, які стають травмуючими для дитини. І найбільш задовільним рішенням для дитини може здаватися агресивна реакція. Особливо, якщо у дитини обмежені здібності до самовираження або вона позбавлена можливості іншим способом задовольнити істотну для неї потребу. Він поділяє агресивну поведінку дітей на дві форми: соціалізована (діти, які не мають психічних порушень, в них низький моральний і вольовий рівні регуляції поведінки) та несоціалізована (діти звичайно страждають на які-небудь психічні розлади з негативними емоційними станами)[7].

Отже, агресія – це специфічна форма поведінки, яка трактується як процес, що має специфічну функцію і організацію. Частішання агресивних проявів є сьогодні однією з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Агресія, у якій би формі вона не проявлялася, являє собою діяльність, спрямовану на заподіяння шкоди або збитку іншій живій істоті. Особливо важливим вивчення агресії є в молодшому віці, коли ця риса перебуває в стадії свого становлення й коли ще можна прийняти своєчасні коригувальні міри.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб дослідити рівень агресії та її прояв у молодших школярів ми провели емпіричне дослідження. Для проведення було обрано молодших учнів 4-Б класу Криворізької загальноосвітньої школи І – ІІІ ступенів № 32. До вибірки увійшли 25 учнів з них 12 хлопців, 13 дівчат .

Для вирішення нашого завдання був обраний метод «експертного оцінювання». У психологічному дослідженні експертне оцінювання можна вважати самостійним методом пізнання і компонентом спостереження, опитування, експерименту, аналізу продуктів діяльності.

Експерти повинні добре знати учнів 4-Б класу. Тому у якості експертів виступили: класний керівник, шкільний психолог та вчитель іноземних мов. Кожному експерту були запропоновані критерії за якими можна виявити рівень прояву агресії молодших школярів[6]:

1. Часто (частіше в порівнянні з поведінкою інших дітей, що оточують дитину) втрачають контроль над собою.
2. Сперечаються, лаються з дітьми і дорослими.
3. Навмисно дратують дорослих, відмовляються виконувати прохання дорослих.
4. Звинувачують інших у своїй «неправильній» поведінці і помилках.
5. Заздрисні і недовірливі.
6. Сердяться і вдаються до бійок.

За кожним критерієм експерт мав оцінити рівень агресії учнів. Експерт ставить оцінку за своїм спостереженням. Кожен критерій має оцінюватися від 0

до 5. Де 0- не проявляється; 1-проявляється іноді; 2-рідко проявляється; 3-часто; 4-дуже часто; 5-завжди.

Тож в результаті експертного оцінювання ми отримали дані що представлені у таблиці 1:

Таблиця 1

Рівень прояву агресії молодших школярів N=25

Критерії оцінювання / Рівень прояву агресії	Часто втрачають контроль над собою.	Сперечаються, лаються з дітьми і дорослими.	Навмисно дратують дорослих, відмовляються виконувати прохання дорослих.	Звинувачують інших у своїй «неправильній» поведінці і помилках.	Заздрісні і недовірливі	Сердяться і вдаються до бійок.
Низький(0-1)	52%	36%	24%	64%	44%	56%
Середній(2-3)	16%	48%	52%	28%	52%	33%
Високий(4-5)	32%	16%	20%	8%	4%	11%
Усього	100%	100%	100%	100%	100%	100%

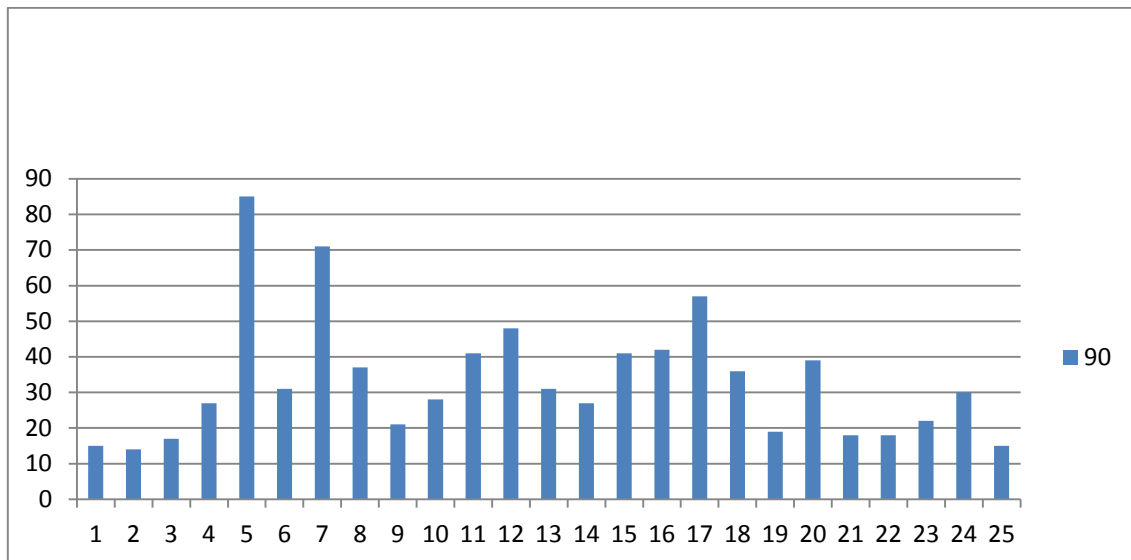
Як видно з таблиці низький рівень прояву агресії проявляється за такими критеріями: часто втрачають контроль над собою-52%; звинувачують інших у своїй «неправильній» поведінці і помилках-64%; сердяться і вдаються до бійок-56%. Це говорить про вміння контролювати свої емоції, контролювати свій гнів.

Про середній рівень агресії говорять такі критерії: сперечаються, лаються з дітьми і дорослими-48%; навмисно дратують дорослих-52%; заздрісні і недовірливі-52%.

Високий рівень агресії у 4-Б класі низький, про це свідчать відсотки критеріїв: втрачають контроль над собою - 32%; сперечаються, лаються з дітьми і дорослими - 16%; навмисно дратують дорослих, відмовляються виконувати прохання дорослих - 20%; звинувачують інших у своїй «неправильній» поведінці і помилках - 8%; заздрісні і недовірливі - 4%; сердяться і вдаються до бійок - 11%.

Отримані результати за цією методикою дозволяють нам стверджувати про низький рівень агресії у школярів 4-Б класу. Це свідчить про вміння школярів контролювати свої емоції, свій гнів. Учні знають як правильно реагувати на певні речі вміють спрямовувати негативні емоції в конструктивному напрямку.

Для того щоб більш точно виділити рівень прояву агресії у певних учнів класу ми підраховали кількість балів кожного учня. Учень може отримати максимальну суму балів яка складає 90. Результати представлені на рисунку 1.

Рис. 1 Рівні прояву агресії у молодших школярів

Висновки. Отже, частішання агресивних проявів є сьогодні однією з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Дітям в молодшому шкільному віці властива агресія в різних формах її вираження. Прояв агресії пояснюють біологічні та соціальні фактори і те, що агресивність може бути не тільки жорстокою, але і нормальною реакцією індивідуума в ході боротьби за виживання. Проведене нами дослідження підтверджує, що молодші школярі мають низький рівень агресії. Але агресія, у якій би формі вона не проявлялася, являє собою діяльність, спрямовану на заподіяння шкоди або збитку іншій живій істоті.

Подальший розвиток дослідження з даної проблеми потребує аналізу причин прояву агресії, можливих шляхів її подолання та профілактики агресивної поведінки.

Список використаних джерел

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц – Москва: Прайм-Еврознак, 2001. – 76 с.
2. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми / К. Бютнер – Москва: Педагогика, 1991. – 144 с.
3. Головей Л. А. Практикум по возрастной психологии: уч. пос. /под ред. Л. А. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – Санкт-Петербург: Речь, 2005. – 688с.
4. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин – Москва: Харвест, 1998.–30 с.
5. Платонова Н. М. Агрессия у детей и подростков : учебное пособие / под ред. Н. М. Платоновой – Санкт-Петербург: Речь, 2006 –89с.
6. Смирнова Т. П. Психологическая коррекция агрессивного поведения детей / Т. П. Смирнова – Ростов-на-Дону: Фенікс, 2004–12 с.
7. Фурманов И. А. Агрессия и насилие: диагностика, профилактика и коррекция / И. А. Фурманов. - Санкт-Петербург: Речь, 2007. – 87 с.